

GEOGRAFIJA PJESNIKA (II.)¹

Annemarie SCHIMMEL

Prije negoli privedem kraju svoje napomene o Indiji, željela bih usmjeriti vašu pažnju na jednu drugu kasidu, a to je *na't* kasida u pohvalu Vjerovjesnika, koju je sastavio Muhsin Kakuravi (um. 1905). Početak kaside je kako slijedi:

Simt-e kaši se čala janib-i Matthra badal

*Iz pravca Benaresa pojavi se oblačak,
smjerom ka Mattahri,
I ponese lahor vode rijeke Ganges
na ramenima munjina proplamsaja!*

Izgleda da je ovaj početak vrlo čudan za *kasidu* u pohvalu arapskog Vjerovjesnika. Indijska islamska poezija uvijek ističe i potvrđuje arapski karakter Vjerovjesnika (Muhammeda, a.s.). Muhsin Kakuravi je, na zadržavajući dovitljiv način, upotrijebio indijske slike/predodžbe spominjući Benares, Mattahru i blagoslovljene vode rijeke Ganges, da bi na taj način istakao kontrast između njih i islamskih predodžbi. Govoreći o crnim oblacima u skupinama, Kakuravi se još jednom vraća postojećoj predodžbi/slici o *Hindustanu*, *kufra stanu* to jest o zemlji *crnokožaca*. Ali, kad se pojave svjetlosne zrake Vjerovjesnika, ovo se crnilo preobražava u svjetlost!

Naravno, postoje brojna druga mjesta na svijetu koja se spominju u ovoj pjesničkoj geografiji (*al-jughrafijah aš-š'rijjah*). Od tih mjesta

posebnu važnost, ne samo u perzijskoj, turskoj ili urdu poeziji, već čak i u Evropi, zauzima grad Širaz, grad pjesnika Hafiza koji pada na um stalno i iznova čitaocu ili slušaocu...

*Ke der jannat na-hahi jaft
kanar-i ab-i Ruknabad u gulgašt-e musallara*

Nećeš naći u džennetu ovakve perivoje divnih ruža

Na Musalli i na oblama rijeke Ruknabad.

Ljepota grada Širaza postala je općom temom poezije Istoka. Tako je turski pjesnik Yahya Kemal (um. 1958), jedan od onih koji su se najviše oduševili klasičnom perzijskom poezijom, posvetio jednu svoju divnu kratku pjesmu u kojoj govori o Hafizovom mezaru u Širazu, mjestu koje neprestano piri miomirisom duhovne ljepote (*al-jamalu r-ruhi*).

Dakako, trebamo primijetiti da Širaz zauzima mjesto od velike važnosti u njemačkoj poeziji. Njemački čitaoci upoznali su Hafiza nakon što je Joseph von Hammer (1774.-1856.) preveo na njemački cijeli *Divan* ovog perzijskog pjesnika (1813.-1814.). Ovaj je prijevod inspirirao Goethea (Gete) da sastavi zbirku svojih pjesama zvanu *Zapadno-istočni divan* (*Vest-Ostlicher Divan*), u kojoj čitalac nalazi brojne aluzije na mjesta i običaje Istoka. Zahvaljujući Hammeru, Goetheu i Friedrichu Ruckertu (um. 1866.),

¹ U prošlom broju časopisa greškom je, umjesto *drugoga nastavka teksta Geografija pjesnika*, objavljen prvi dio. Izvinjavamo se prevodiocu dr. Enesu Kariću i našim čitaocima.

Širaz, a također i poezija gazela kasida sa jednorimnom lirskom pjesni, postali su jako dobro poznati u Njemačkoj. Zato su mnogi manje znani pjesnici, posebno oni sredinom XIX stoljeća, govorili o Širazu, mjestu u kome su vidjeli nepretrgnuti život ispunjen divotom, ljubavlju i čistotom. Međutim, tokom dvadesetih godina XX stoljeća veliki njemački pjesnik Rilke (um. 1929.) napravio je ovu aluziju na Širaz:

*... perivoji Isfahana i Širaza
izgledaju kao da su izljeveni u staklu kristal-
nome!*

Nisu samo gradovi nadahnjivali pjesnike. Već smo usputno ukazali na rijeku Mulijan (*ju-je Mulijan*) u Buhari i na rijeku Ravi u Lahori. Vratimo se sada u središnje područje islama, rijekama Tigrisu i Eufratu. Među najljepšim kasidama o rijeci koja teče kroz grad Bagdad je ona koju je sastavio El-Kadi at-Tanuhi (um. 994.):

*Nikada neću zaboraviti to što pobuđuje Ti-
gris:
Mjesec polahko zalazi i pada mrak
Baš kao što se rasprostire tamnoplava sedža-
da
Ukrašena zlatnim ornamentima...*

Kasnije, nešto malo više od dva stoljeća, Ibn 'Arabi je sastavio ovaj lijep stih u sjećanje na Bagdad:

*Va ka'anna Dijlata silkuha fi jidiha...
I kao da je Tigris niska bisera oko vrata Ba-
gdada...*

Općenito su, međutim, rijeke povezivane sa suzama. Čak i u doba kada je Irak, i arapski svijet općenito, bio pod vlašću 'Abbasija, El-Hakani se u svome djelu *Tuhfatu l-'Irakajn* potužuje:

*Na putu do Ka'be Jedinstva
Jedno je oko moje poput Tigrisa,
A drugo poput Eufrata!*

(To jest, pjesnik lije suze dok putuje na hadž!).

Ovaj je pjesnik prešao ove dvije rijeke dolazeći iz zapadnog Irana na svome putu u Mekku. Pa ipak, nakon 1258. godine pjesnici o svojim osobnim mukama i trpljenjima ne govore mnogo, već se pitaju:

*Prah Bagdada jeca za krvlju halife –
Pa da li šta drugo (doli suza) ova rijeka koja
Bagdadom teče?*

Ipak, Haju Kirmani, s početka XIV stoljeća, potužuje se na (svoje) loše stanje koje se jasno vidi u njegovim očima:

*Jedno oko je nalik Tigrisu, prelijeva mu se
voda,
A drugo je okean koji se mreška i pjeni kr-
vlju!*

Željela bih dodati ovdje i jednu drugu nautknicu. Naime, u perzijskoj je poeziji sintagma *bahri 'uman*, Omansko more, izraz za metaforu koja označava najveće okeane. To nam donekle može biti čudno, ali nema sumnje da je prelazak Omanskog zaljeva za rane perzijske putnike bilo strahotno iskustvo, premda nam to more izgleda malo.

Ipak, osjećaj povezivanja rijeka sa suzama još uvijek je vidljiv u velikoj pjesmi *Rijeka i smrt* (*an-nahr va l'-mavt* – od Badra Šakira as-Sajjaba, kojom se on obraća El-Buvajbu:

*Ja nahri l-hazin ka 'l-matar,
A ghabatun min dumu'i anta am nahr?*

*O rijeko moja, tužna kao kiša,
Jesi li ti šuma od suza il' rijeka?*

Obično se i rijeke Džejhun i Sejhun, to jest Oxus i Yaxartes, koje se u savremenom idiomu nazivaju Amudaria i Sirdaria, povezuju sa suzama, dok se rijeka Nil najčešće povezuje sa krvlju, i to oslanjajući se na aluzije navedene u Kur'anu. Važno je napomenuti da se imena ovih rijeka koriste diljem islamskog svijeta, čak i na Indijskom potkontinentu, iako sam taj potkontinent ima svoje velike rijeke. Unatoč tome, u indijskoj islamskoj poeziji, bila ona na perzij-

skom ili urdu jeziku, rijetko nalazimo aluzije koje ukazuju na rijeku Ganges ili Ind Imade. Aluzija o rijeci Ganges – svetoj rijeci za Hinduse – u nekim neuobičajenim djelima kao što je Kakkoravijev *Na't* (vidi naprijed), dok na spomen o rijeci Ind nailazimo samo u samoj pokrajini Sind. (Sind se, kao što znademo, spominje u tradicionalnim tekstovima uvijek u kontrastu sa Hindom, jer Sind se nalazi zapadno, a Hind istočno od rijeke Inda.)

U Vedama još od davnih vijekova nalazimo pohvalnice rijeci Ind: da je to žila kucavica života za tu zemlju, te rijeka sa iscjeljujućim moćima. I sufijski pjesnici u Sindu našli su u rijeci Ind također nešto sveto. Ponekada Kadi Kadan iz Sahvana (um. 1551.) ukazuje na ovu rijeku u svojoj pjesmi *Doha Sindi* (dvoredna pjesma). Tako on pjeva:

*je miharan maja kari
ta sangr sahi na sata
jun pirijan sandi galihrrri
rahe na andari hata.*

*Kada nadođe rijeka Ind
Kanali se moraju provaliti!
Riječ ljubavi od moje Voljene
Jača je od onoga što podnosi srce moje!*

Svako ko poznaje drevnu sufijsku poeziju bit će pod neposrednim utjecajem ove metaforičke slike. Kadi Kadan ukazuje na *šath*, nadahnuti izričaj koji sufija ponekada, bez svoje volje, izrekne kad je u stanju ekstaze. Riječ *šat* u svom izvornom značenju znači *sipati vodu iz posude koja je plitka*.

Dakle, kada nadođe rijeka Veliki Ind, kanali postaju nemoćni da obuhvate vodu. Upravo na isti način, ni srce sufije zaljubljenika ne može obuhvatiti pritjecanje božanskog izlivanja (*al-fajdu l-ilahi*), te postane prisiljeno govoriti stvari koje nije dopušteno govoriti!

Postoje, također, mnoge druge ovosvjetovne slike koje se vezuju za rijeku Ind. Dok El-Hadiju at-Tanukiju rijeka Tigris na mjesečini izgleda poput urešene plave sedžade, dotle neki pjesnik iz pašunskih pjesnika u poeziji *landaj* (koja se sastoji od pjesama dvorednih stihova) rijeku Ind u vrijeme sunčeva zalaska vidi ovako:

*Huči rijeka Ind
zrcaleći se u sjaju!
Njene me vode podsjećaju na divnobojne
kašmirske šalove!*

Također, sindske balade, napisane nakon 1932. godine, kad je završena gradnja brane Sukur, pružaju nam živopisnu sliku o promjenama životne sredine koje su utjecale na ovaj kraj i iz temelja izmijenile život njegovih stanovnika. Ove balade, koje su koliko ja znam jedinstvene po svojoj vrsti i u svom opisu geografskih pojedinosti, vrijedne su naše pažnje.

Možda se čudite što još uvijek nisam govorila o Časnoj Mekki i Svjetlosti Punoj Medini, dvama gradovima koji moraju zasigurno biti najvažnija mjesta muslimanskim pjesnicima. Naravno, Mekka se uvijek povezuje sa hodočašćem, *hadžom*, i mogli bismo nadugo govoriti o odnosu putovanja općenito i hadža, jer i putovanje i hadž mogu predstavljati traganje za voljenim/Voljenim (*al-baḥth 'ani l-mahbubi*–ili idenje za uzvišenim ciljem. Posvuda je pjesama koje su ispjevane u počast i slavu Mekke (*tabjilan li Makkah*), ali ću ja odabrati jednu od njih kao važan obrazac visokog pjesništva (*aš-šir ar-rafi*). Primjer je jedan stih Mavlane Rumija koji u nekim njegovim pjesmama uspostavlja kontrast između Mekke i sirijskog grada Akke; dok je Mekka simbol pokornosti i predanosti, dotle je Akka *simbol pobune*, jer su križari preoteli Akku od muslimana (u doba kad je Rumi živio).

Mjesto koje se spominje češće od same Mekke je Ka'ba, taj simbol dostizanja Cilja i doseganja do duha Voljenog. Stoga se Ka'ba često opisuje kao mladenka – mladenka pokrivena crnim velom! Ka'ba simbolizira cilj za kojim hodočasnik čezne, simbolizira onu čežnju koja se ostvaruje kad hodočasnik ljubi crni kamen taj (kako kaže jedan pjesnik):

ben na njenom obrazu.

Ovaj se motiv često pomalja u El-Hakanijevoj poeziji, ali on ustrajno postoji u arapskoj narodnoj tradiciji sve do današnjeg dana, kako se vidi iz antropoloških studija urađenih za skorašnjih vremena. Štaviše, neki pjesnici još

uspoređuju svoje srce, koje je pocrnilo od tuge i čežnje, sa Ka'bam u njenom crnom plaštu. Izjednačavanje Ka'be i Srca spada u raširene izraze u poeziji srednjeg vijeka. Zar stvarna Ka'ba nije srce islamskog svijeta?

Mekka je središte života muslimana. Ne samo da je Mekka bila susretište sufijskih pjesnika, kakav je Ibn 'Arabi, kome je došlo nadahnuće da piše djelo *El-Futuh* dok je vršio ophodnju Ka'be (*tavaf*), nego je ona još uvijek mjesto susreta učenjaka, pjesnika, pobožnjaka i bogobojažnika iz svih krajeva svijeta, mjesto gdje stiže nadahnuće hodočasnici. Stoga se većina reformatorskih pokreta u islamu pojavila iz Mekke, gdje se posjetioci *'opijaju pogledom u oči vodonoša'*, kako to kaže Ikbal u poetskoj slici u svojoj *mathnaviji* (*mesnevi*) na perzijskom, *Asrar-i hudi* (*Tajne Sebe*), koju je objavio 1915. godine. U istoj pjesmi Ikbal kaže:

*Ruj'i suji 'arab mi-bajadat ...
Az šamanzar-i 'ajam gul šid-i
Navbahar-i Hind u Iran dida-i
Andaki az garmi-ji sahra bi-hur
Bada-ji dirina az hurma bi-hur*

*Ubrao si cvijeća iz perzijskih bašči,
Vidio si pramaljeće u Indiji i Iranu,
Sad okusi malo pustinjske pripeke
I pij vina datuljina starostavna!*

Eto kako ovaj pjesnik filozof, indijski musliman, koji je bio duboko uronjen u dubine iranske pjesničke tradicije, podstiče i bodri svoje čitaoce da zaborave čarobne vrtove Širaza i da se iznova okrenu istinskoj domovini vjere (Mekki i Hidžazu).

Naravno, čežnja za Hidžazom je stara koliko i islamska poezija, jer Princ Hidžaza, arapski Poslanik (Muhammed, a.s.), kako pjeva Ikbal u svojoj *Tarana-ji milli* (*Himna/Domovinska pjesma*), koristeći pritom jedan izraz koji je od davnina bio mjesto uznošenja, jest *karavansalar-i ma*, vodič naše karavane (*muršidu kafilatina*)! Kad Ikbal podstiče vjernike da se vrate u zemlju domovinu na Arabijskom poluostrvu, on jednom prilikom koristi jedan sasvim pogodan metaforički izraz, ukazujući na zakon prema kome nije dopušteno ubiti ništa živo unutar

Hrama. Tako on veli svojim zemljacima:

*Az ka'ba čun ahu ramid
Navuk-i sajjad pahlujaš darid!*

*Kad je gazela pobjegla
iz Svetoga Hrama Mekkanskoga
Pogodi je strijela lovca!*

Ovim stihom, Ikbal hoće da kaže da kad muslimani zaborave da je Mekka njihovo duhovno središte, te kad se odmetnu od islamskog šerijata, ne samo da će ih pogoditi strijela njihovih neprijatelja, nego će ih i usmrtniti.

Ibn 'Arabi u svojoj poeziji često aludira na mjesta hadža, koja su kod njega najveći izvori nadahnuća. Njegov misirski drug Ibnul-Farid (um. 1235.) veli u jednom lijepom stihu:

*Kada muka bola pogodi moju dušu
Miomiris travki Hidžaza lijek su moj!*

Medina, kao tema poezije, zauzima mjesto koje ima veću važnost od Mekke zato što se riječ *el-Ka'bah* koristila s brojnim metaforičkim značenjima čak i u djelima pjesnika koji su više govorili o ovosvjetovnim stvarima (*el-'umuru d-dunjavijjah*). Ipak, kada pjesnici pjevaju o Svjetlosti Punoj Medini, oni izražavaju svoja posebna osjećanja. Mislim, naime, na to da iskazuju svoju duboku ljubav prema Poslaniku. Što je veća udaljenost između njih i Arablanskog poluostrva, pjesnici u svojoj poeziji to više bljesnu rječitošću pjevajući o svojem uzdahu za Poslanikovom *ravdom* (mezarom) u Medini.

Poezija u počast Medini u većem opsegu započela je u XIII stoljeću po Isa, a.s. Čini se da je o Medini prvi naširoko pjevao Ibn Dakik el-'Id (um. 1302.). Također, čini se da je običaj proslavljanja Poslanikova rođendana (*'adatu l-ihitfali bi mavlidi n-nabijji*), koji je zadobio na važnosti od kraja XII stoljeća po Isau, a.s., nužno uslovio pjevanje poezije za ovu blagdansku prigodu. Stoga je ova vrsta književnosti postala posvuda vrlo raširena. Yunus Emre (um. oko 1321.) u Turskoj, pjeva – približno u isto vrijeme kad i Ibn Dakik el-'Id – jednu jednostavnu, dirljivu narodnu pjesmu:

Gani Mevlam nasib etse

*Varsam aglayi aglayi
Medine'de Muhammad'i
Gorsem aglayi aglayi!*

*Ako mi Gospodar moj to dopusti,
Ići ću tamo ridajući, ridajući!
A Muhammed u Medini,
Posjetit ću ga ridajući, ridajući!*

Možda je najveća *kasida* u pohvalu *ravde* ili mezara Vjerovjesnikova ona koju je sastavio Džami (um. 1492. godine u Heratu, u Afganistanu). Džami je, također, napisao jednu dugu, dirljivu kasidu o posljednjem boravištu Vjerovjesnikovu, kad je putovao u Mekku i Medinu. Ali, njegova prva *kasida* je, nesumnjivo, pjesničko remek-djelo i ovdje ću iz nje navesti nekoliko stihova:

*Ma'im ki čun lala-i sahra-ji Madina
Darim bi-dil dagh-i tamanna-yi Madina
Sauda-i bihist az sar-i dana bi-ravad lik
Mumkin nubuvad raftan-i sauda-yi
Madina!*

*Mi smo oni koji, poput cvijeća crvenih tulipa
u medinskoj pustinji,
nosimo u srcima našim bol čežnje za Muhammedom.*

*I dok čežnja za džennetom može iščeznuti iz
srca mudraca,
nije moguće da srce napusti ona za Medinom
usplamtjela čežnja!*

Nakon brojnih stihova, slijedi ovaj lijepi stih:

*Hurma šu huri dana hami bus ki bašad
Tasbih-i malak dana-i hurma-ji Madina!*

*Kad jedeš datulu,
poljubi unutar nje košpicu!
Jer košpice datule medinske
jesu bobci tespiha meleka!*

Džami, također, slijedi prve stihove iz Hafizova *Divana*:

*Ala ja ajuha's-saki adir ka'san va navilha
Ki 'ašk asan numud avval vali uftad muškilha!*

*O vodonošo,
napuni čašu i dodaj je!
Čežnja je počela lahko,
a potom su se pojavile njene muke!*

Džami koristi isti metod kombiniranja arapskog i perzijskog kao što je to činio i Hafiz:

*Nasim as-subh zur minni ruba Najdin va
kabbilha
Ki bu-je dust mi-ajad az an pakiza manzil-
ha!*

*O jutarnji lahore,
posjeti u mome mjestu brda Nedžda
i cjelivaj ih!
Jer, mi miris prijatelja
dolazi iz tih čistih mjesta!*

Kao i mnogi drugi, i Ikbāl želi "zagrabit i prašine sa ovih mjesta kao surmu kojom ukrašava oči".

Slavne svojom ljepotom i dražima, poput nekih himni koje su doprle do nas u slavu i počast Medine, pa čak i ljepše, jesu pjesme ispjevane s ovim ciljem koje nalazimo u lokalnim jezicima, bilo u Turskoj (već smo spomenuli Yunusa Emrea) ili u Indiji i Pakistanu. Jedan pjesnik iz Sinda iz XVIII stoljeća, 'Abd el-Rauf Batti, napisao je desetine kratkih pjesama u kojima oslovljava Vjerovjesnika, čije posljednje boravište čežnjivo želi posjetiti. On veli:

*U Svjetlosti Punoj Medini,
Mogu li tamo zauvijek bivati,
Tamo zauvijek bivati?!*

Ovo je jedna od rima (*el-kavafi*) koja se ponavlja u jednoj od tih jednostavnih pjesama u kojima pjesnik govori o cvijeću Medine, a na Muhammeda gleda kao na 'arisu-l-Madinah, "mladoženju Medine" (ovaj se izraz veoma raširio u narodnim pjesmama u Sindu). Kad pređemo na raširenu pjesničku vrstu *baramasa* ili

pjesme dvanaest mjeseci, nalazimo da duh – koji je često predstavljen u liku žene – stiže do Ka'be u Mekki u zadnjem mjesecu hidžretske godine, u du-l-hijjatu (mjesecu hodočašća), i dolazi u Medinu da bi se *sjedinio*, kako kažu pjesnici, sa onim Voljenim Duhovnim, a to je Vjerovjesnik! Ovaj je žanr poezije vrlo raširen kod pjesmotvoritelja u Sindu i Pendžabu.

Međutim, čini mi se da poezija, u kojoj stanuje pjesan u počast Medine, dostiže svoj vrhunac u jednom vrlo jednostavnom kvatrenu (*rubai'jjah*) koji je napisao Muhammed Ikbal i objavio ga na kraju svoje posljednje knjige *Milodar Hidžaza, Armaghan-i Hijaz*.² U tom kvatrenu, Ikbal pjeva:

*Ba-in piri rah-i Yathrib giriftam
Nava-hvan az surur-i 'ašikana
Ču an murghi ki dar sahra sar-i šam
Kušayad par bi-fikr-i ašijana!*

Sada, kad me je ophrvla starost, odoh u Medinu,

Putem pjevam pjesme radosnice što iskazuju ljubav moju,

*Kano ptica koja za pustinske noći
Širi krila svoja kad se sjeti svoga gnijezda!*

Gradovi, zemlje i rijeke često se koriste metaforički ili kao sredstvo poetskog izraza. Ipak, također ima i realističkih opisa/deskripcija (*vasf vaki'ijj*) nekih mjesta. Ove deskripcije u klasičnoj poeziji obično sačinjavaju dio *kaside* pohvalnice prinčevima i kraljevima, a kad se hvali neki grad ili dvorac, u toj pohvali je također sadržana i oda graditelju toga grada i utemeljitelju dotičnog dvorca.

Čini se da je deskriptivna poezija (*aš-širu l-vasfijju*) bila više raširena u Turskoj negoli u drugim zemljama. Nema sumnje da su pjesnički opisi Anadolije bili rijetki u Osmanskom dobu, jer se sva kulturna elita (*as-safvatu l-muthakka-fatu*) bila skupila u Istanbulu, gdje su osmanske palače bile središte kulturnog i duhovnog života, i, u stvari, niko nije brinuo bilo kakvu brigu o tome šta se događa u siromašnoj Anadoliji.

Jedino su sufijski pjesnici, na svojim putovanjima kroz prostrana anadolska područja, bili

ti koji su spominjali neka od mjesta za kojima su čeznuli, naprimjer Konyu, gdje se nalazi mezar Mavlana Rumija. Ovi su pjesnici smatrali prirodne pejzaže ogledalom svoga stanja, i obratno – bili su tužni i bez smiraja, poput praha na anadolskim drumovima, strepili su i drhtali poput vode koja iznenada pokulja u poplavama nakon olujnih kiša. Ili su, pak, osjećali da su poneseni kovitlacem vihora koji im je donio nešto malo miomirisa iz staništa Voljenoga. Često su se pred njima isprijčila gorja koja su izgledala kao neprijatelji čija su prsa od kamena. Ta su gorja stajala pred njima kao prepreka na putu stizanja do Voljenog.

Pir Sultan Abdal (um. oko 1560.) pita se:

*O planino Yildiz Dagh,³
zašto se magle ne raziđu sa tvojih visova?*

Kroz poeziju Pir Sultana čitalac osjeća hladnoću tamnih prirodnih pejzaža na sjeveroistoku Anadolije oko Sivasa, ali, općenito uzev, ove sufijske derviške *kaside* rijetko sadrže podatke o određenim mjestima. Naprimjer, pjesnik šalje pticu ždrala (na turskom *turna*, i to je omiljena ptica kod narodnih pjesnika u Turskoj) iz svoje domovine Yozgat za Egipat i detaljno pobraja mjesta u kojima njegova omiljena ptica treba zastati (o tom motivu pjeva Šefik 'Ali u XIX stoljeću). Ali, nakon propasti Osmanskog carstva i nakon pojave Republike Turske, kada je Ataturk ustanovio Ankaru kao glavni grad Turske, pjesnici su otkrili ljepotu kojom se odlikuje Anadolija. Uvijek ukazujem na jednu pjesmu koja pobuđuje moja osjećanja, a to je *kasida* koju je sastavio Kemaluddin Kamu, malo poznati pjesnik, tokom tridesetih godina XX stoljeća. On je pjesnik koji se, u jednom od stihova ove *kaside*, žali:

*Ben gurbette degilim
Gurbet benim icimde!*

Ja nisam u izgnanstvu, izgnanstvo je u meni!

Potom, u jednoj kratkoj, dirljivoj *kasidi*, opisuje Anadoliju koju voli:

*Žut je Istok, a crvenonarančast Zapad,
Baš poput usplamtjelog beduinskog šatora!
Nema boje a da ne ukazuje na domovinu,
Svjetloplava na Marmaru, a tamnoplava je
more,*

*Zelena izgleda kao čošak perivoja Burse,
Crna je tamni prohod na gorju Erdžijas,
Žuta je jesen na planinskim pašnjacima,
A bijela – ona je ledeni snijeg Erzeruma!*

Drugi pjesnici, kao Cahit Kulebi, govore o određenim gradovima, kako to vidimo po njegovoj pjesmi *Sivas jollarında* (*Na putevima blizu Sivasa*), gdje pjesnik u snatrenju vidi ledene vjetrove na brdima koji trgaju sve što im se nađe na putu, govori o drvenim točkovima koji škripe kad se kreću kola koja vuku volovi. Škripa ovih kola bila je među uobičajenim stvarima Anadolije samo koje desetljeće prije. Također, drugi pjesnici, kao Ahmad Hamdi Tanpinar, pjevaju o ljepotama Burse, prve prijestolnice Osmanskog carstva, sa svojim drevnim stablima i znakovima zadivne arhitekture. Ahmad Hamdi Tanpinar veli (ukazujući na Bursu):

Bir zafer mujdesi burada her isim

...gdje svako ime govori o pobjedi!

Nakon zauzimanja Istanbula, 29. maja 1453. godine, taj je grad postao glavno pokretačko središte turske poezije. Godine 1953., na petstotu godišnjicu zauzimanja Istanbula, Asaf Halet Celebi izdao je jednu divnu knjigu – koja obuhvata veliki broj klasičnih pjesama (*el-kasa'idu l-klasikijjah*) o Istanbulu. Posebno za perioda zvanog *Lale devri* (*Epoha tulipana*), koja je trajala između 1700. i 1730. godine, nalazimo opise jednog broja mjesta koja su odisala divotom u Istanbulu i njegovoj okolini, a koji se često ponavljaju u divnim pjesmama pjesnika Nedima (um. 1730.). Njegove pjesme nalikuju slikama/levhama koje je naslikao Levni u istom periodu, u dobu kad su ljudi uživali pokraj *Slatkih voda* (*el-mijahu-l-hilvah*) Bosfora ili u Saadabadu, gledajući elegantne plesačice rumenih obraza, odjevene u purpurne svilene prsluke i ukrašene kapute (*gulyanakli gulgulukerali morhareli*).

Nadim doziva svoju draganu:

Gel benim srv-i revanim, Saadabađ'a gidelim!

*Dođi, o moj divni čempresu,
Hajdemo u Saadabad!*

U Turskoj XX stoljeća pojavila su se dva velika pjesnika koji su bili očarani ljepotom Istanbula, jedan od njih je Yahya Kemal (um. 1958.), koji je oslikao romantičnu stranu ove stare prijestolnice u kasidi:

*Kandilli yuzerken uykularda
Mehtabi surukledik sularda!*

*Dok kandilji plivaju u svome snu,
Mi privlačismo sebi svjetlost Mjeseca kroz vodu!*

Yahya Kemal opisuje rano proljeće u Erenkoyu i pjeva o Uskudaru – sirotom Uskudaru koji je preobražen u palaču snova rukom *svjetlosti*, tog *umjetnika arhitekta* u časovima zalaška Sunca, prije negoli se vrati u svoj uobičajeni tmasti, mračni melanholički izgled.

Yahya Kemal se smatra posljednjim klasičnim pjesnikom i njime se nisu oduševili modernistički pjesnici u Turskoj. Ipak, turski moderni pjesnik Orhan Veli (um. 1950.) iskazao je duh Istanbula istom ljepotom u svojim pjesmama. On nam slika *Galata koprusu* riječima koje izražavaju živost i vrevu koja tu ne prestaje i kojim se odlikuje *Galata koprusu*, to jest most koji povezuje dva evropska dijela Istanbula. U svojoj najljepšoj pjesmi Istanbul'u *dinliyorum gozlerim kapali* (*Slušam glas Istanbula zatvorenim očima*), on opisuje šta mu se događa tada: kako lahori donose u njegovu sobu brojne mirise, kako ispred njega prolijeću galebovi, kako šeta djevojka i ispada joj nešto iz ruke – *možda ruža* – kako dopiru zvuci sa lađarskih dokova, kako se Mjesec pomalja nad baščama. Zapravo, pjesnik je, kako nam kaže, shvatio skrivene otkucaje svoje dragane – Istanbula.

U izvjesnoj mjeri, Yahya Kemal i Orhan Veli razlikuju se u svojim političkim teorijama i, također, u teoriji pjesništva i stilu. Oni se, ipak, slažu u jednoj stvari – skrovitoj ljubavi koju

svaki od njih ima prema Istanbulu. Kada Yahya pjeva:

Kada bi nam bilo suđeno da se još jednom vratimo

Sa Onoga Svijeta,

I da budemo proživljeni za još jedan život...

Ja bih se tada vratio da (opet) živim u Istanbulu,

tad nas Orhan Veli uvjerava:

Sada nemam namjeru putovati,

Ali, mognem li nekada krenuti na put

Krenuo bih pravo u Istanbul!

U klasičnim vremenima rijetko nailazimo stvarna mjesta, a da nisu popraćena dubljim smislovima povezanim sa njima. Tako Ebu Nuvvas (um. 817.) opisuje svoje putovanje iz Iraka u Egipat u svojoj pjesmi posvećenoj mjestu El-Hilal el-Hasib. U toj pjesmi on pobraja mjesta u kojima je zastao tokom svog dugog putovanja. Ali, taj običaj pobrajanja i opisivanja mjesta nije bio raširen (osim ako ne smatramo da imena mjesta u nekim arapskim pjesmama ukazuju na stvarna mjesta). Kao što nalazimo u Turskoj da opisi Anadolije i čak Istanbula postaju sve realniji što se ide modernim vremenima, isto je moguće primijetiti i u nekim drugim islamskim zemljama. Književnost modernog putopisa, nova svijest o Evropi koju je moguće posjetiti i u kojoj opčinjeni putnik koji dolazi sa Istoka, nalazi i gleda svakovrsna iznenađenja i pravi aluzije na geografska mjesta koja su više realistična. Dovoljno je spomenuti Egipat (Misir), koji je u klasičnoj – napose perzijskoj – poeziji obično povezivan sa lijepim Jusufom ili sa šećernom trskom, ali u XIX stoljeću Egipat (Misir) se pomalja kao stvarno mjesto. Arapski pjesnici, kao što je Sami el-Barudi, počinju pjevati o piramidama (*el-ahramat*), i ponekad su svojim pjesmama pobudili pažnju egipatskih historičara, a mogli su također opisivati i neka druga mjesta u Egiptu. U važna putovanja spada putovanje koje su poduzeli neki učenjaci, kao što je At-Tahtavijevo putovanje u Francusku, posredstvom kojeg je nadahnuo svoje zemljake novim idejama. Isto se dogodilo i u Iranu.

Da navedemo samo jedan primjer. Godine

1887., perzijski pjesnik Farhang objavio je svoje dojmove o Francuskoj i u njih umetnuo francuske riječi kao što su *boulevard* i *omnibus*, baš kao što su i neki urdu pjesnici u Indiji iskazali svoje divljenje britanskom civilizacijom korištenjem nekih važnih engleskih riječi kao što su *bottle* i *glass* u svojim stihovima. Međutim, na različitoj razini je Ikbaloova kratka pjesma na urdu jeziku o njemačkom gradu Heidelbergu pod naslovom *Jedne noći (Ek šam)*. Ova divna pjesma je, na ovaj ili onaj način, odgovor na Goetheovu (Geteovu) pjesmu *Putnikova noćna pjesma (Vanderers Nachtlied)*. Prirodno je što je naš pjesnik ispjevao tu pjesmu, jer je bio opčinjen Goetheovim djelima.

Ne mogu a da ne priznam da, unatoč mome zanimanju za *geografsku poeziju* muslimanskih autora, nikada nisam našla u bilo kojoj od pjesama ovih pjesnika niti jedan stih koji nalikuje jednom izrazu engleskog metafizičkog pjesnika Johna Donnea (um. 1631.), koji, opisujući u jednoj svojoj elegiji svoju buduću voljenu, koristi izraz dalekosežne ljepote:

O my America, my Newfoundland!

O moja Ameriko... O moj Njufaundlende!
(To jest: *O nanovo pronađena zemljo!*)

U XIX stoljeću se pojavio novi, više realističan pravac u arapskoj, perzijskoj i turskoj poeziji, ali se dogodilo nešto drugo što je ostavilo velikog traga na islamsko pjesništvo. Bilo je to ponovno otkrivanje arapske Španije. Čudno je da je Španija, koja je nekada bila središte islamske kulture na Zapadu, gotovo bila izbrisana iz sjećanja na islamskom Istoku. Po naravi stvari, pjesnici arapske Španije pjevaju o ljepoti i slavi svoje kulture, napose nakon što je došlo vrijeme da njihovi gradovi, koji su upoznali sjaj i procvat, dopadnu španskih šaka! Među te pjesme spadaju uspomene na Sevilju, Mursiju i Valensiju te, k tome, i elegije pjesnika El-Mu'tamada (um. 1090.), vladara Sevilje iz dinastije 'Abbadija, a koje je on sastavio u svojoj tamnici u Aghmatu. El-Makarri (um. 1624.) sakupio je mnoge od ovih pjesama koje stoje kao svjedok ljepote arapske poezije koja je sastavljena u Španiji i ponosa pjesnika na njihovu prošlost. Unatoč tome, čini se da u središnjem i istočnom

dijelu islamskog svijeta nije bilo nekog naročito zanimanja za Andalus.

U najmanju ruku, nisam saznala za bilo koju važnu pjesmu koja je sastavljena, na jezicima koje ja poznajem, između XV i XIX stoljeća da govori o Španiji, Kordovi ili Granadi. A onda se, najedanput, Španija vraća na svjetlo dana, po drugi put, u arapskoj književnosti, i to ne samo na Bliskom istoku, već u još većoj mjeri na Indijskom potkontinentu. Šta je uzrok ovog novog interesiranja za Španiju? Bilo je to objavljivanje knjige Vashingtona Irvinga *Tales from Alhambra (Priče iz Alhambre)* 1839. godine.

Nakon objavljivanja, ova je knjiga stigla u Indiju relativno brzo, kao što su u Indiju stigle i brojne knjige na engleskom jeziku, i pobudila veliko zanimanje za islamsku Španiju, čemu su, k tome, mogli doprinijeti i drugi razlozi. Početkom XX stoljeća egipatski pjesnik Ahmad Šavki je usporedio stubove Alhambre sa *alifima*, kako ih je krasnopisao sjajni arapski kaligraf Ibn Munkla (um. 940.). Ubrzo nakon toga, pojavile su se, uz romane, arapske drame (*masrahijjat 'arabijjah*), kao što je *Andaluska princeza* od Šavkija. Također, u Turskoj su se pojavile drame koje su preuzele Andalus za svoju glavnu temu. Kada je Ziya Paša (um. 1880.) preveo Viardotovo djelo *Essai sur l'histoire des Arabes et des Maures d'Espagne (Rasprava o povijesti Arapa i Maura u Španiji)* godine 1863., taj je prijevod podstakao pojavljivanje pjesama i dramskih djela, među njima dramsko djelo *Tarik* (1876.) Abdulhaka Hamida (um. 1937.), koje je prevedeno, između ostalih jezika, na arapski, perzijski, srpski, hrvatski i bosanski. *Tarik* (Ibn Zijad) je postao heroj-uzor ne samo u Osmanskoj imperiji, već, također, i kod indijskih muslimana, kako to vidimo u Ikbalovoj poeziji. Ne treba nam promaći da spomenemo Muallima Najija (um. 1893.) u Turskoj, koji je sastavio historijsku poemu posvećenu odbrani tvrđave Granade. Nema sumnje da ima jedan broj dramskih djela i romana koji se bave više romantičnim stranama andaluske života, kao što su priče o ljubavi između muslimana i kršćanke ili između kršćanina i muslimanke, te o nesreći koja tu ljubav prati.

Ovaj književni žanr posebno se raširio u Indiji, a među glavne obrasce spadaju romani Abdulhalima Šarara, u kojima on oponaša

sir Valtera Scotta. Razlog za oživljavanje ove španske prošlosti u tome je što su muslimani, koji su u XVIII i XIX stoljeću bili pod stranom kolonijalnom vlašću, počeli tragati za nečim što će im uzdići duhovnu slavu, što će ih podsjetiti na prinose koje su ostvarili u prošlosti. U podsjećanju na jednu od najvažnijih epoha islamske povijesti i u čitanju o veličini andaluske kulture (makar to bilo kroz romantične priče), te o ulozi Španije kao mosta posredstvom kojeg su islamska mudrost i naučne spoznaje prešle na Zapad (naprimjer, zemljoradnja i pjesništvo), u tom podsjećanju, dakle, pronašli su nešto čime se mogu ponositi. Podsjećanje na Andalus pomoglo im je da stvore novu samosvijest koja im je bila prijeko potrebna. Ikbalova pjesma *Kordovska džamija (Haram-i Kurtuba)* na najljepši način izražava ovu novu svijest o islamskoj povijesti. Ova divna oda počinje pohvalom stvaralačkoj ljubavi (*el-hubb el-hallak*), koja se jasno vidi u tom zdanju:

*Ej haram-i Kurtuba, 'ašk se tera vujud,
'ašk sarapa davam jus men nahin raft u bud!*

*O Kordovska džamijo!
Ljubav te je izvela u bivstvovanje,
Ljubav koja imade trajnost i moć,
ljubav koja ne zna za sadašnjost
niti prošlost!*

Nakon ovog početka, Ikbal nastavlja sa nekoliko stihova:

*Šam ke sahra men h' jajse hujum nahil
tere dar u bam par vadi-je Ajman ka nur
ka'ba-i arbab-i fann, satvat-e din-e mubin
tujh-se haram martabat Andalusion ki
zamin.*

*Stubovi se uzdižu ovdje poput palminih
stabala
daleko, u zemlji Siriji,
Na tvojoj kapiji, na tvom svodu
Svjetlosti sijaju iz Doline ejmenske,
Ka'bo zaljubljenika umjetnosti,
na kojoj se jasno vidi moć vjerovanja,
Tvojom hvalom zemlja Andalusa*

Je kao Mekka!

Kordovska džamija, koju je Ikbal posjetio 1932. godine, postala je za njega simbolom stvaralačke ljubavi u kojoj je vidio istinsko srce islama (*el-kalb el-hakiki li l-islam*). Stoga je Ikbal tražio od svojih zemljaka muslimana da upoznaju tu džamiju i da u njoj pronađu novi izvor snage. Zar Kordoba nije bila simbol vitalnosti islama (*hajavijjatu-l-islam*) kao što su to bila brojna zdanja i džamije na tlu Indije?! U vezi s tim, moramo se prisjetiti da je Kordoba u savremenoj palestinskoj poeziji, posebno u pjesmama Mahmuda Darviša, postala metaforički izraz za izgubljenu domovinu (*el-vatan el-mafkud*) i gotovo da je postala sinonim za Jeruzalem, tu islamsku prijestolnicu koja je upoznala slavu i sjaj u prošlosti, gdje Kupola na Stijeni podsjeća ljude na slavu islama baš kao što ih na to podsjeća i Kordovska džamija.

Nema sumnje da u današnje vrijeme također nalazimo brojne pjesme o Andalusu – sjetimo se Yahya Kemalove čarobne kratke *kaside Endelus'te rakis (Ples u Andalusu)*, u kojoj ovaj turski autor na zadivljujući način opisuje flamenko-plesačicu – što je tema koja je daleko od Ikbalovih prefinjenih ideja ili od uzdaha palestinskih pjesnika! U arapskom svijetu Nizar Kabbani je sastavio jedan broj zadivnih pjesama u kojima pjeva o Španiji, među kojima je i ovaj lijepi stih:

*Španijo!
Mostu koji se prostire
Između neba i Zemlje!*

U svojim drugim pjesmama Nizar Kabbani na vrhunski način slika vezu koja povezuje Damask i Španiju, te arapsku i špansku modernu tradiciju.

Ovdje trebamo još nešto napomenuti. Za moderne arapske, perzijske i turske pjesnike veliki španski pjesnik Garcia Lorca (Garsija Lorca) pripada istinskim herojima. On je ubijen 1936. godine te je postao otjelovljenje borbe za slobodu. Garcia Lorca je u velikoj mjeri bio svjestan arapskih temelja španske kulture, te je sastavio neke od najljepših španskih pjesama pod nazivom *gazeles (gazeli)* i *kasidas (kaside)*, a svakako

treba spomenuti njegov *Divan de Temret*. Tako je on sa evropske strane ustanovio duhovnu vezu između Španije i arapskog svijeta.

Upotreba Andalusa u poeziji XIX i XX stoljeća kao dokaz slavne prošlosti muslimana, vodi nas do jednog važnog aspekta ovoga razvoja. Ziya Paša, turski reformator i prevodilac Viardotovih djela, objavio je pjesmu koja počinje retkom:

Diyar-i kufr gezdım, beldeleler kasaneler gordum,

Tumarao sam zemljama nevjerstva.

Tamo je vidio, kako nam pripovijeda, da je "diyar-i kufr" u dobrom stanju, ljudi su u njemu sretni i bogati, žive u raju koji se ostvario na ovom svijetu, dok su muslimani bijedni, pate od tjeskobe, jada i siromaštva. Ziya Paša poziva, baš kao što su u Indiji pozivali Hali (um. 1914.) i Ikbal, da muslimani povrate prošlu slavu, te da nađu inspiraciju budućnosti za svoj život iz te slavne prošlosti koja se jasno vidi u velikim islamskim gradovima i njihovim građevinama koje pobuđuju divljenje. Dakle, dok su pjesnici srednjeg vijeka posmatrali mjesta kao što su Mada'in i Samerra kao ostatke prošlosti koji pobuđuju žal(ost) za slavnom prošlošću i koji su, samim svojim jadnim stanjem i okolnostima (*lisanu el-hal*), govorili da sve prolazi, dotle pjesnici XIX i XX stoljeća pokušavaju gledati iza ovih ruševina kako bi otkrili veličanstvenost islamske povijesti i podsjećaju svoje čitaoce na herojska djela koja su postigli njihovi preci. U turskoj tradiciji pada mi na um pjesma Yahya Kemala o Bici na Mohaču 1687. godine, ili o Bici na Dardanelima, kao i djelo elokventnog komunističkog pjesnika Nazima Hikmeta, koji pjeva o herojstvu Anadolki tokom oslobodilačkog rata 1922.-1923. godine.

Prirodno je da tokom desetina proteklih godina nalazimo mnogo poezije koja se odnosi na Palestinu. Tako Jabra Ibrahim Jabra pjeva:

*Arduna Filistinu hadra'una
Ka'r-rasmi 'ala buradi'n-nisa'i azharuha*

Naša zelena, naša zemlja Palestina –

Cvijeće joj je nalik vezu na ogrtačima žena!

Mnogi su pjesnici iskazali svoju žestinu i srdžbu u pogledu sudbine Palestine, a Nazik el-Malaika i Fadva Tukan – da spomenemo samo dvije istaknute pjesnikinje – izlijevaju svoju srdžbu nad stanjem što se nadvilo nad Jeruzalemom, tim trećim svetim islamskim gradom (već smo naprijed ukazali na vezu između Jeruzalema i Kordove). Ovakva slična jadanja bila su, također, poznata u poeziji nakon križarskih ratova, i o tome je veliki perzijski pjesnik Hakani, kao i Mavlana Rumi, napisao pjesme koje na prvi pogled izgledaju vrlo žestoke, pa ipak su bile, čini se, itekako poznate u Iranu. Ova dva pjesnika tvrde da su kršćani oskrnavili svetost Jeruzalema ulazeći u ovaj grad sa svinjama. Kada Nazik al-Malaika i mnogi drugi pjesnici govore o tragičnoj situaciji u Jeruzalemu nakon 1948. godine, oni ne upotrebljavaju ovakve predodžbe, ali oni, zasigurno, osjećaju i sa istom snagom izražavaju svoju žalost zbog skrnavljenja njihovog omiljenog grada.

Ima još jedna mala poenta na koju hoću ukazati. To je ono što bih nazvala *obuhvatnom geografijom* (*el-jugrafijjah el-šamilah*). Kako Rumi pjeva:

*An vatan šahr-i 'Trak u Šam nist
An vatan šahr-išt k'an-ra nam nist.*

*Ova zemlja nije ni Irak, ni Sirija,
Ova zemlja je grad koji ne imade imena!*

Ovo je osjećanje da tu ima i postoji nešto iza stvarnih gradova: svijet Duha (*'alamu r-ruh'* – Hakani nam daje lijep opis pravednog vladara, kralja koji će se pojaviti kada se svijet prikuči svome kraju, kako bi ispunio Zemlju pravdom (kao što će, prema popularnoj tradiciji, učiniti i očekivani Mehdija), a tada "će spavati janje pokraj lava", kao što je to vrhunski ideal i u svim tradicionalnim vjerovanjima u mir na kraju vremena. Hakani spominje da će u vrijeme tog pravednog kralja soko (ptica koja se uvijek povezivala sa sjevernim turskim krajevima) sviti svoje gnijezdo u Indiji, dok će indijski papagaj sviti svoje gnijezdo u Bugarskoj (to jest, među Turcima u krajevima Volge). Tako pjesnik pre-

nosi onaj stari kontrast između Hindustana i Turkestana na novi plan, jer istinska pravda ne uzima u obzir samo ovaj tradicionalni kontrast nego ga potvrđuje u svakom vremenu i mjestu.

Razmišljamo, također, i o žanru poezije koja nam se čini vrstom *sveobuhvatne geografije*. Taj žanr poezije je posebno poznat u narodnoj/folklornoj poeziji.

Pjesnici narodnih epopeja skloni su nabrati sva mjesta na koja vrši djelovanje duhovna moć Muhammeda, Božijeg Poslanika, ili nekog od evlija sufija. Ovu tendenciju nalazimo često u Sindu. Šah Abdullatif, najveći pjesnik sindhi jezika (um. 1752.), sastavio je svoju *Risalu* ili poetsku poslanicu kao divno poglavlje koje govori o čežnji za kišnim periodom koji je od nužne važnosti za dobrobit seoskog stanovništva. On završava odjeljak pjesmom o oblacima, o ogromnom kišnom oblaku punom milosti, koji je simbol Vjerovjesnika koji je poslan "kao milost svjetovima".⁴ Ovaj se oblak, kako ga vidi pjesnik, rasprostire od Istanbula do Džaisalmera, od Delhija do Bikanera – ukratko, proteže se do svakog mjesta koje je bilo poznato ovom pjesniku i za koje se on nadao i molio da u njih stigne *rahmah*, to jest blagoslov Božijeg Poslanika, da povrati život u njihova srca, baš kao što pada i obilna životodavna kiša da bi zemlja obrasla rastinjem. Kasida Šaha Abdullatifa je remek-djelo kako po formi tako i sadržaju. Međutim, isto ne možemo kazati za jednu drugu *kasidu* istoga žanra koju ovdje spominjem tek radi puke informacije. Nakon približno jednog stoljeća od smrti Šaha Abdulatifa, nalazimo jednog narodnog pjesnika iz Baloča koji sastavlja pjesmu u kojoj hvali Abdulkadira el-Gilanija, omiljenog evliju u Sindu. Ta se *kasida* sastoji od 37 kvatrena u kojoj pjesnik spominje imena brojnih mjesta i, naprimjer, kaže:

Tvoj bubanj je u Turanu, u Arabistanu, u Iranu

U Mekki, u Egiptu i u Multanu...

Ako ovi stihovi još izgledaju prihvatljivi, ipak, slušalac većine stihova ove *kaside* mora osjetiti tjeskobu i dosadu. Među tim stihovima su:

*Tirmidh Tubbet 'ain Tatar
Babil Buhara 'ain Balh
Havar Horasan 'ain Halh...*

I tako dalje. Čitalac osjeća da je naš pjesnik pogledao na kakvu geografsku kartu ili sabrao sva lokalna imena koja je ikada čuo (pod uvjetom da mu odgovaraju) kako bi od tih imena sačinio što veći mogući broj aliteracija. Čak i riječ *Angrez* (Engleska) nije umakla njegovom nastojanju da pokaže do koje granice seže Abdulkadirova blagoslovljena duhovna moć gdje mu hvalitelji pjevaju pjesme pohvalnice.

Naravno, možemo nastaviti ovim putem i govoriti o sklonosti pjesnika i literata da aludiraju na osobnosti kojima se odlikuje svako mjesto, kao što za te osobnosti doznajemo posredstvom kolajućih uzrečica – *hurme Basre, grožđe Rejja, jabuke i surma Isfahana, staklo iz Halepa, svila iz Sane, izrađevine od kože iz Jemena* te, napose, *rubini iz Badahšana (la'l-i badahši)*, koji su čak bili poznati u srednjovjekovnoj Evropi pod imenom *balascio*, i tako dalje. Ali (u uzrečicama je posebno znana izreka): *“Iza Abbadana nema više sela” (lajsa karjatun vara'a Abbadan)*.

Možemo li naći išta zajedničko što povezuje sve ove geografske pjesme u aluzijama koje su u njima sadržane u velikom broju i raznolikosti? To će biti teško, ali, ipak, ja vjerujem da ima neko temeljno jединство iza ovog raznovrsja. Ruine i razvaline zgrada možeš razumjeti kao opomenu i podsjećanje, možeš govoriti o nužnosti istraživanja ostataka drevnih vijekova da bi iz njih ljudi učili, da bi u njima pronašli novo nadahnuće. Često se put opisuje kao mukotrpan, kao putovanje na kome pjesnik zaluta u nedođin, idući kroz svijet koji ga uvijek pogađa beznađem: prisjetimo se sirotog pjesnika Urfija, koji je uzalud tražio osobu koja bi mu mogla prodati sretni udio na kakvom mjestu u ovoj dolini suza! U modernoj poeziji izražavanje osjećanja da je put(ovanje) muka i trpljenje, poprima različite forme.

Očaj koji iskazuje Ibrahim Nadži u svojoj pjesmi *Povratak (El-'Avdah)* odjekuje svojim ehom više puta. Pjesnik razmišlja o vremenu kada je klanjao pokraj Ka'be (ovdje se Ka'ba koristi metaforički) da bi robovao Ljepoti. Ali:

*Hadhihi'l-Ka'batu kunna ta'ifiha
Va'l-musallina sabahan va masa'an,
Kam sajadna va 'abadna 'l-husna fiha,
Kajfa bi'llahi raja'na ghuraba?!'*

*Ophodismo ovu Ka'bu,
Klanjasmo kod nje jutrom i večerom.
Koliko smo samo padali ničice i robovali
Ljepoti,
Pa zašto li se, za Boga miloga, vratismo kao
stranci?!*

I pjesnik El-Bajati sebe smatra *lutalicom bez prtljaga*:

*Va ana va el-alafu as-sinina
Mutatha'ibun, dajarun, hazinun...*

*Ja i hiljade godina
Čeznemo, žalimo, tugujemo...*

Usprkos svemu, putovati se mora, jer čovjek čvrsto odluči da nađe nekoga koga voli ili da zaimadne nešto čemu će se nekada diviti. Eto, stoga, naprednjački pisci (*el-kuttab at-takaddumijjun*, prekorijevaju svoje čitaoce koji se boje prepreka na putu: u tipove ovakvog pristupa ubraja se pjesma Mehmeta Emina (um. 1944.) pod naslovom *Jolcu, Putnici*. Tokom putovanja polarna zvijezda (*an-nejm el-kutbiji*) daje napatuk putnicima, a često zvijezde pomažu tragačima da raspoznaju stazu. Zar se znanosti geografija i astronomija nisu pojavile iz nužne potrebe da se nađe pravac ka Konačnom Cilju – Ka'bi?! I Poslanikove riječi: *“Moji su drugovi kao zvijezde...”* (*Ashabi ka n-nujumi*) metaforički ukazuje na ovu činjenicu.

Kretanje je nužnost života. Mevlana Rumi bodri svoje slušaoce da putuju u svojoj pjesmi čiji je prvi stih preuzet iz Anvarijeve poezije:

Darakt agar mutaharrik budi ba pa u par...

*Kada bi se drvo kretalo krilima i nogama
Ne bi se bojalo bolova od sjekire ili da će biti
posjećeno nožem!*

Kada Rumi u ovoj svojoj pjesmi spominje Vjerovjesnikovu hidžru, on to ne čini slučajno.

Jer, samo iseljenjem iz Mekke mogao je Vjerovjesnik vladati sigurno u Medini. Isto tako, ne bi vjerovjesnik Jusuf postao veliki vođa u Egiptu da nije bio otet od svoga oca!

Sve se mora kretati, jer svaki čovjek želi stići na svoje odredište, bilo da mu je odredište njegova prava domovina – Indija, koju je onaj slon vidio u svom snu – ili to bila voljena kuća. Njemački romantičarski pjesnik Novalis (um. 1801.) pita: "Gdje idemo?" I odgovara: "Uvijek domovini!"

Vjerujem da mnogi od vas znaju priču koju nalazimo u kršćanskoj i jevrejskoj tradiciji, ali se čini da ona, u svojoj osnovi, potiče iz islamskog svijeta. Ovu priču koristio je i Rumi. Naime, priča na koju mislim zove se *Blago ispod mosta*.

Priča je o čovjeku koji je živio u Bagdadu. U tri maha je usnio da ispod nekog od mostova u Kairu imade nekakvo blago. Stoga ti se on spremi iz Bagdada i otisnu na put u Kairo. U Kairu ga primijeti neki policajac i upita šta to traži. Čovjek odgovori da je sanjao tri puta da upravo na ovom mjestu imade blago. Policajac se nasmijao govoreći:

"Eh, glupane jedan! Ja sam tri puta sanjao da pod jednom kućom u Bagdadu imade blago. Ali, nisam budala, pa da idem u Bagdad!"

I, tako onaj Bagdađanin iznenada saznade da se blago nahodi baš ispod njegove kuće. I vrati se u Bagdad da ga nađe.

Šah Abdullatif pjeva o lijepoj ženi Mumal koja je provela mnoge godine u pustinji tražeći svoga izgubljenog dragog. I nakon tih godina našla ga je u svome srcu:

*Kedanhan kahijan karah? Čita čaudhara...
Maujihen kak kak ra, maujihen bagh bahar*

Kanhe bbi tanvar, thi mirro'i mendhir!

Kuda da upravim hod deve jahalice?

Mjesečina posvuda...

A u meni tvrđava Ka'k,

U meni voljeni prijatelj!

Putovanje nas dovodi do cilja koji živi u nama, živi u *moru duha*, kako ga je nazvao El-Attar. Ne vjerujem da ima neko ko je ovu ideju izrazio ljepotom koja bi nadmašila ljepotu izraza Mevlane Rumija kad govori o tajni grada koji tražimo na našim putovanjima.

Guft mašuki be'ašik k'ajj fata

Tu be-ghurhat dida-i bas šahr-ha.

Pas kudamin šahr az anha huštar ast?

Guft: an šahri ke dar vajj dilberast!

Irački pjesnik Abdulvehab el-Bajati preveo je ova dva lijepa stiha na arapski jezik, kao motto za svoju knjigu *Sjećanja*:

Voljena voljenog upita:

"Za svojih si putovanja vidio gradove mnoge,

Pa, deder, kaži mi koji je grad od svih ljepši?"

A voljeni odgovori:

"Najljepši je grad onaj u kojem stanuje ta koja mi je srce opčarala!"

m

Bilješke

² Na arapskom Hadijjatul/Hijaz

³ Tursku sintagmu Yildiz Dagh Annemarie Schimmel je na arapski prevela kao - što znači Planina Zvijezda

⁴ Kur'an, sura XXI, 107.